

HUSZÁR GÁL
ÓVÁRT, KASSÁN ÉS KOMÁROMBAN.
1555—1560.

(A bécsi titkos udvari levéltár iratai nyomán.) ¹⁾

I.

HUSZÁR GÁL a magyarországi reformatió legtevékenyebb terjesztőihez tartozik.

Születési helyéről és évéről, iskolai tanulmányai és első föllépése felől a történetnyomozás ekkoráig nem hozott napvilágra adatokat.

Először 1557. őszén mint óvári lelkész jelenik meg, Bullinger Henrikhez, a hírneves zürichi ref. lelkészhez intézett levelével. Ebben fájdalmas érzettel rajzolja a nyomort, melyet a magyarok a törököktől, és az üldözést, melyet a protestánsok Oláh Miklós esztergomi érsektől szenvednek; továbbá egy házassági kérdésben tanácsért folyamodik, és a zürichi egyházi rendtartás egy példányának megküldését kéri ki. ²⁾

Huszár Gál már két évvel e levél megírása előtt érkezett Magyar-Óvárra.

Előbbi állomásáról — melyet nem ismertünk — Oláh Miklós, ki midőn érseki székét (1553) elfoglalta, nagy buzgalommal indította meg az ellenreformatiót, kényszerítette távozni. Elhagyva az esztergomi érseki megye területét, a Miksa főherczeg és cseh-

¹⁾ V. Ö. »Huszár Gál magyar reformátor és az ő egyházi beszédei.« *Révész Imrétől*, a Protestáns egyházi és iskolai lap-ban 1862. 102—108 ll. És *Szabó Károly* értekezését »Huszár Gál életéről és nyomdájáról« a »Századok« hasábjain 1867. 146—166. ll.— Jelen közleményünk a két becses cikk kiegészítésére van hivatva.

²⁾ A Bécsben, 1557. october 26-án kelt levelet kiadta *Lampe*. 116. l.

országi király birtokaihoz tartozó Magyar-Óváron¹⁾ keresett menhelyet, hol a német őrség kapitánya, Wohnitzky Zakariás, bizva urának a protestantismus iránt nyíltan kitüntetett jóakaratóban, ²⁾ védelme alá fogadta. ³⁾

Huszár itt nem élt tétlenül. A mezőváros magyar lelkészszé választotta, és mivel e czímen csak 25 forintnyi évi fizetése volt, hasonló minőségben alkalmazást szerzett magának a közel Mosony mezővárosban és Kálnok (Gahling) községben. E mellett gyakran megfordult az e vidéken lakó uraknál és nemeseknél, kiknek lakaiban az isteni tiszteletet végezte, az úr vacsoráját két szín alatt kiszolgáltatta. ⁴⁾

Tevékenysége által csakhamar magára vonta a pozsonyi és győri káptalanok figyelmét. Ezek Miksától fölhatalmazást eszközöltek ki, hogy néhány tagjaikat Óvárra küldhessék, kik ott Huszár Gállal nyilvános vitátkozást tarthassanak. Bizonyára kettős czélt óhajtottak elérni: tudomást szerezni a predicátornak vallási tanai felől, és az óvári híveket meggyőzni, hogy lelkészök tévtanokat hirdet.

Az 1555-ik év pünkösdi ünnepein a pozsonyi és győri káptalanok négy tagja, Miksának a kapitányhoz szóló rendeletével ellátva, megjelent Óvárt. A disputatio nyilvánosan a templomban tartatott meg. Részleteiről semmit sem tudunk, az eredményről pedig csak annyit, a mit maga Huszár Gál és a nálánál nem ke-

¹⁾ A magyar-óvári uradalmat II. Lajos nővérének Annának adományozta, kinek halála után elsőszülött fiára, Miksára szállott.

²⁾ Az erre vonatkozó legújabb kutatások eredménye összefoglalva található *Mawrenbrecher V.* ily című értekezésében: »Beiträge zur Geschichte Maximilian's II. 1548—1562« (Sybel. Historische Zeitschrift 1875. XXXII. 221 s. kk. II.)

³⁾ Huszár Gál 1558. ápril 18-án az óvári kapitányhoz intézett levelében írja: »Cum annis superioribus Nicolaus ex Valachia Antistes rerum ecclesiasticarum in Hungaria diram in fideles Christi ministros excitasset persecutionem . . . asylum mihi . . . Tua Magnanimitas prae-buit« (Egykorú másolata a bécsi titkos levéltárban.) Hogy 1555. tavaszán már Óvárt volt, kitűnik az alább elmondandókból.

⁴⁾ Ezen részleteket Wohnitzky óvári kapitánynak 1558. ápril 23-án Miksához intézett levelében találjuk. (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

vésbbé részrehajló óvári kapitány mondanak, hogy a kanonokok gúnynyal tetézve kényszerültek Óvárt elhagyni. ¹⁾

Annyi bizonyos, hogy Huszár Gál a következő években zavartalanul folytathatta munkásságát, mely mind nagyobb méreket öltött.

Óvárt iskolát állított föl, és házában több szegény tanulót ingyen ellátásban részesített. Ezeket annyira kiképezte, hogy a körülfekvő falvakba küldhette ki, a lelkesízi teendők végzésére. ²⁾

E mellett az 1557-ik év végén, vagy a következőnek elején, a saját költségén nyomdát létesített, oly czélból hogy a sajtót is fölhasználja az új tanok terjesztésére. Ennek első, és egyetlen ismert terméke, Huszár Gál három egyházi beszéde, melyeket 1558-ban bocsátott közre. Munkáját Miksa királynak ajánlotta, fölkérvén, terjesztsze ezt tanácsosainak ítélete és vizsgálata alá, hogy meggyőződjkék, miként az igaz tant hirdeti. ³⁾ Nyúgódtnan tehette ezt, mert bizonyára jól tudta, hogy a király udvari papja, Pfauser a protestantismus határozott híve. És így bizton számíthatott Miksa pártfogására, melyet a maga és iskolája számára, ellenségeinek támadásaival szemben kikért. ⁴⁾

Az ajánló-levél ápril 1-én íratott. Egy nappal előbb a győri,

¹⁾ Huszárnak és a kapitánynak főntebb idézett leveleik.

²⁾ Idézett levelében erre nézve írja: »Praeter ullum auxilium tantum meis sumptibus, in hoc vasto oppidulo scholam instituerim, tantumque numerum discipulorum, summis laboribus et industria collegerim . . . cumque in vicinos pagos fideles verbi Dei ministros constituo. . . .« És Wohmitzky kapitány levelében olvassuk: »Item er hat auch mit grosser Unuermuglichkaith ymmertzueher vil arme Schueller umb Gottes willen on ainiche bezallung, mit unnderhaltung und der lernung bey ime versehen.«

³⁾ A munka czíme: »Az Úr Jézus Krisztusnak szent vacsorájáról kinszenvedéséről és dicsőséges föltámadásáról való Prédikációk. Óvárba nyomtatott. 1558.« A 24 kis 4-cdrétű levélre terjedő munkának egyetlen ismert példánya a bécsi udvari könyvtárban. Részletesen ismerteti Révész, idézett értekezésében.

⁴⁾ Hogy Huszár, Miksának csakugyan pártfogásában részesült, kétségtelenné teszi Perényi Gábornak 1560. oct. 17-én Miksához intézett levele, melyben Huszárról írja: »Qui cum et antea in Owar sub elementis patrocínio et defensione Maiestatis Vestre fuerit . . .« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

székes-egyház ajtaján Welykei Márk nagyprépost és püspöki helynök egy idéző-levelet függesztetett ki, melyben a komáromi főesperesnek jelentése alapján előadja, hogy »Óvár mezővárosában egy Gál nevű áldozár tartózkodik, a ki elpártolván a kath. szent-egyház igazságaitól és egyetemes rendelkezéseitől, tévtanokat karolt föl, gonosz és botránys hitelveket terjeszt a nép között; a miért is már korábban néhai tisztelendő Zaall János a pozsonyi egyház helynöke mint pogányt és szakadárt egyházi censurákkal és kiközösítéssel sújtotta,« mivel azonban ennek daczára »folytonosan megmaradt tévelyében,« őt april 18-ára a győri szent szék elé idézi. ¹⁾

A győri egyházi hatóságot ezen lépésre kétség kívül az készítette, hogy Huszárnak bátorsága annyira ment, hogy a győri öröszeg tiszteinek fölhívására többször megjelent Győrött, és itt prédikált. A kath. papok óvták híveiket, hogy mint eretneket ne hallgassák, és fenyegető nyilatkozatok által igyekeztek őt megfélemlíteni. Ellenben Huszár kijelentette, hogy kész bármikor velök vallási vitatkozásba ereszkedni. Erre szolgált válaszul az idéző-levél.

Midőn ez Huszárnak megküldetett, az óvári kapitány esetleg távol volt. És mivel az ő tudta nélkül Óvárt elhagyni nem akarta, a kitűzött napon nem jelent meg Győrött. Mire a szent szék elmarasztalta, és nyilvánosságra hozott ítéletében mint eretneket kiközösítette.

Néhány nappal utóbb — april második felében — visszaérkezett Wolnitzky. Huszár ekkor engedélyért folyamodott hozzá hogy Győrré mehessen. Védelmezni akarta magát az eretnecség vádjá ellen. Ha — úgymond — »a jók egészséges és józan ítélete szerint« csakugyan eretnekek bizonyult be, és nem tér meg, ám kész bűnhődni; ha ellenben az evangélium igaz tanításából kimutatja, hogy ellenfelei bálványimádók, úgy reméli, hogy jövőben szerényebben fogják magokat viselni.

De ugyanakkor arra kérte az óvári kapitányt, szólitáná föl győri tiszttársát, hogy mihelyt Győrré érkezik, őt védelme alá fogadja, minden erőszaktól megóvja, és gondoskodjék. hogy vá-

¹⁾ Az idéző-levél egykorú másolata a bécsi titkos levéltárban.

lasztott alkalmas bírák előtt nyilvánosan vitatkozhatték ellenfeleivel. ¹⁾

Az óvári kapitány nem tekintette magát illetékesnek arra, hogy önhatalmúlag intézkedjék. Az egész ügy állását előadta Miksa királynak, és utasítását kérte ki. ²⁾

Ennek válasz-iratát nem ismerjük. De a kapitány levelére sajátkezüleg följegyzett néhány szó kétségtelenné teszi, hogy ő Huszár Gálnak megjelenését Győrött ellenezte, és az ügy békés elintézését óhajtotta. ³⁾

Nem akart ugyanis beavatkozni Magyarország ügyeibe, és kerülte az alkalmat, mely őt atyjával, ki a catholicus egyház érdekeit buzgón szíven viselte, összeütközésbe hozhatta. Előre látta ugyanis, hogy a győri káptalan panaszaival Ferdinándhoz fog fordulni.

Úgy történt. Ferdinánd november 1-én szigorú rendeletet bocsátott Huszár Gálhoz, meghagyván, hogy ezentúl »az eretnek tanok terjesztésétől és könyvek nyomtatásától tartózkodjék.« A kapitányt is, súlyos büntetés terhe alatt utasította, hogy rendeletének végrehajtása fölött örködjék. ⁴⁾

Wohnitzky kísérletet tett védenczét megmenteni. Miksának írt. Közölvén vele a királyi rendeletet, kijelentette, hogy kész — úgy mond — uralkodójának akarátja előtt meghódolni, de előbb közvetlen urának (Miksának) utasításait akarja bevárni. Kiemeli hogy Huszár Gált mindazok, kik a magyar nyelvben jártasok, okos és szerény, istenfélő és erényes embernek tartják. Nem kételkedik, hogy Miksa is ilyennek fogja találni, ha őt maga kihallgatja, vagy papjai által megvizsgáltatja. ⁵⁾

¹⁾ A fentebbi részletek Huszár Gál idézett levelében.

²⁾ A kapitány idézett levele.

³⁾ »Soll nicht erscheinen.«

⁴⁾ A kapitányhoz intézett rendeletben olvassuk: »Heresum seminationem et librorum impressionem illi imposterum nou permittas, imo ab illis eum serio prohibeas; nisi enim id feceris, grauitur in te animaduertemus. Mandauimus autem ipsi quoque hac ipsa de re per alias literas.« (Egykorú másolata a bécsi udvari levéltárban.) A Huszárhoz intézett, k. rendelet szövegét nem ismerjük.

⁵⁾ 1558. november 8-án kelt levelének eredetije a bécsi titkos levéltárban.

Úgy, látszik ezen levél eredménytelen maradt. És Huszár Gál kevéssel utóbb jónak látta Óvárt elhagyva, az ország másik részében keresni hitújító tevékenységének új mezőt.

II.

1560-ban Huszár Gállal *Kassán*, mint magyar prédikátorral találkozunk ismét.

Azonban csakhamar tapasztalnia kellett, mennyire csalódott, midőn azt hitte, hogy a hatalmas városban, melynek lakossága és magyar őrsége túlnyomó részben az új tan követőihez tartozott, háborítatlanul fog élni.

Kassa az egri egyházi megye területén feküdt. Ennek püspöke *Verancsics Antal*, miként előbb a politikai és diplomáciai téren ritka tevékenységet fejtett ki, most főpapi kötelességeit is egész kiterjedésökben lelkiismeretesen kívánta teljesíteni. Osztozva Oláh Miklós törekvéseiben, földadatául tűzte ki elpártolt híveit egyháza kebelébe visszavezetni. És e cél elérésére legbiztosabb útnak tartotta azt, ha a protestáns prédikátorokat jó szerivel megnyeri, vagy erőszakkal eltávolítja.

Ez irányban tervszerű actiot indított meg. 1560-ban Egerben és környékén, Jász-Berényben és Kassán egyszerre lépett föl, szokott erélyével és határozottságával. ¹⁾ Igyekezeteit Ferdinánd hathatósan támogatta: sohasem habozott királyi hatalmának súlyát az ellenreformatio mérlegébe vetni.

Midőn tehát *Verancsics* jelentést tett Huszár Gál kassai működéséről, 1560. szeptember végén rendeletet bocsátott a főpaphoz, melyben utasította, hogy a prédikátort hozassa magához Egerbe, és itt indítson ellene vizsgálatot.

A püspök sietett érintkezésbe helyezni magát *Zay Ferencz* kassai főkapitánnyal, kihez mint a portai követségben társához benső viszony fűzé, és ki mint buzgó catholicus is készséggel állott szolgálatára. Ismervén a kassai polgárok és katonák hangulatát,

¹⁾ L. erre vonatkozó leveleit *Verancsics Antal* összes munkái VIII. kötetében.

ragaszkodásukat Huszárhoz, azon nézetben volt, hogy föltűnés nélkül, titokban kell elfogatni és Egerbe szállítani.

Verancsics beléegyezett. A terv egyik részét sikerült is kivinni. A kapitány 1560. october első napjaiban Huszárt elfogatta és őrizet alá helyeztette. De midőn ez köztudomásra jutott, a polgárok és katonák — élükön Forgách Simon kapitánynyal — fenyegető hangon tiltakoztak Kassáról való eltávolíttatása ellen. És Zay, nagyobb zavaroknak elhárítása végett, szükségesnek látta szándékáról egyelőre lemondani; de Huszárt továbbra is őrizet alatt tartotta.¹⁾

A kassaiakat ezen eredmény nem elégítette ki. Ők prédikátorukat szabadon bocsáttatni és hivatalába visszahelyezni kívánták. October közepe táján a polgárok küldöttsége Sáros várában Perényi Gábort kereste föl, azon kérelemmel hogy Miksa királynál járjon közbe.²⁾ Ők magok is küldöttek követeket Miksához. De ez most sem volt hajlandó a főnforgó ügybe avatkozni, és azon tanácsot adta a kassaiaknak, forduljanak közvetlenül Verancsicshoz, és igyekezzenek őt rábírní, hogy Huszár Gált Kassán vegye vizsgálat alá.³⁾

Kövétték a tanácsot. November második felében a kassai kapitányok, katonák és polgárok küldöttsége jött Egerbe. Azon

¹⁾ Verancsicsnak 1560. october 17-én és november 30-án Ferdinánd királyhoz intézett jelentései, i. h. 188. és 197. ll.

²⁾ Perényi Gábor 1560. october 17-én Miksához intézett levelének eredetije a bécsi titkos levéltárban.

³⁾ Kassa város tanácsa 1560. december 14-én Miksához intézett levelében említi, hogy levelét vették »unnd von unnserrn gesantenn die sachen vonn wegen unnsers hungriſchenn Predicanten, noch Eur Ko. Maieſtatt beuehl vernumen. Derhalben haben wier unnsere Gesanten zu dem herrn Biſchoff khen Erle abgefertiget. . .« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban. (És 1560. december 15-én Forgách Simon, Szenniessi Mátyás, Horváth János, Kálnassi Ferencz »et ceteri Sacre Regie Cesarac Maieſtate preſidiarii milites Caſſoviencſes« Miksához intézett levelökben említi, hogy már korábban kikérték közbenjárását Huszár Gál érdekében. »Quam . . . supplicacionem quam . . . benigniſſimis auribus V. S. R. Maieſtas admiserit et exaudierit, tam ex literis V. R. Maieſtatis, quam etiam ex relatis noſtri nuncii ad V. Maieſtatem miſſi abunde intelleximus.« (Eredetije ugyanott.)

kérelmét terjesztette Verancsics elé, hogy Huszár Gált bocsátassa szabadon, és a mennyiben ellene vádak emeltettek, jöjjön Kassára, vagy küldjön valakit maga helyett, és ott vizsgálja vagy vizsgálta meg őt. Hivatkoztak egy kiváltságukra, mely szerint a tanács megegyezése nélkül a városhól erőszakkal kivinni senkit sem szabad.

A főpap szívesen fogadta őket, és előadásukra tüzetesen válaszolt. Megmagyarázta nekik, hogy mint kath. főpap nem türheti, hogy egyház-megyéje területén bárki, ha az egyházi rendeket föl nem vette, papi működéseket végezzen. Elmondotta, hogy két portai követsége alkalmával Európa és Ázsia számos országait beutazta, de nem talált egy népre sem, a mely megengedné, hogy akárki magasabb vallási küldetés nélkül papi hivatalt viselhesen; ez mindenütt egy külön osztályra van bízva. Majd kérőleg intézte hozzájuk szavait: legyenek tekintettel a király rendeletére, és bocsássák prédikátorukat akadálytalanul Egerbe, hogy őt megvizsgálhassa. A mi a királyi kiváltságot illeti, a melyre hivatkoznak, megjegyezte, hogy nem gondolható, miszerint a király oly kiváltságot adhatott a városnak, a mely megfosztaná jogától a falai között levő bűnösöket letartóztatni.

A küldöttek prédikátoruknak kiszolgáltatásáról hallani sem akartak. Erőteljesen kijelentették, hogy ők senkinek, még uralkodójuknak sem lesznek hóhérai; hogy készek bármit inkább eltűrni, és nem bánják, ha zavar vagy vérontás is lesz, de Huszár Gált nem engedik Kassáról elvitetni.

A határozott nyilatkozat mély benyomást tett Verancsicsra, a mint azt maga bevallja. Ő, ki hazájának javáért és békességeért annyi veszélynek tette volt ki életét, és oly sokat szenvedett, nem akart most a béke megzavarására alkalmat szolgáltatni. Készen nyilatkozott tehát engedményt tenni, és megegyezését adni, hogy Ferdinánd király további rendelkezéseig Huszár Gál szabad lábra helyeztessék. De ezt azon föltételhez kötötte, hogy mind a városi tanács, mind az őrség vállaljon kezességet és állítson ki térítvényt arról, hogy Huszár Gál Kassa város területéről nem távozzon el, a szentségek kiszolgáltatásától és a prédikálástól tartózkodni fog; végre ha a király újabb rendelete követeli, Egerbe fogják küldeni.

A küldöttek ráálltak ezen föltételekre, és kézcsapással megerősítették az ekként létrejött egyességet. ¹⁾

Azonban eljárásuk a város közönsége és az őrség körében élénk visszatetszést szült. Megtagadták a térítvények kiállítását.

A városi tanács ekkor újra Verancsichoz folyamodott, fölkérvén, hogy »mivel más magyar pap a városban nincs, és naponként sokan halnak meg gyónás és az oltári szentség vétele nélkül« engedje meg, hogy Huszár Gál lelkészi teendőiben szabadon járhasson el.

Verancsics erre rá nem állt. Mind a tanácsnak, mind az őrségnek megírta, hogy mivel ők a kitűzött föltételt nem teljesítették, ő is visszavonja engedelményét; fölhíván a főkapitányt, hogy Huszár Gált őrizet alatt tartsa, míg Ferdinándtól újabb rendelet érkezik. És minthogy a magyar polgárok azt hirdették, hogy a püspök irántok viseltető ellenszenvből lépett föl prédikátoruk ellen; bebizonnyítandó, hogy nem személyes tekintetek vezetik, az összes kassai lelkészeket, kik mindnyájan az új tant hirdették, egyházi hivataluk folytatásától eltiltotta. ²⁾

Ferdinándnak pedig azt tanácsolta, írjon mind a városhoz, mind az őrséghez leveleket; hagyja meg nekik, hogy prédikátorukat küldjék Egerbe, de egyszersmind nyugtassa meg őket az iránt, hogy utasítása szerint vele a püspök nem fog túlszigorúan bánni, és a prédikátort inkább szelíd eljárással meggyógyítani, mind végkép elveszteni igyekezend. ³⁾

¹⁾ Verancsicsnak 1560. november 21-én Zay Ferenczhez és november 30-án Ferdinándhoz intézett levelei. — Verancsics munkái. VIII. 190. és 197. ll.

²⁾ Verancsicsnak 1560. november 30-án Ferdinándhoz, december 1-én a kassai tanácshoz, és az utóbbinak december 14-én Miksához intézett levelei, ugyanott, 197, 200 és 213. ll.

³⁾ Verancsicsnak november 30-án Ferdinándhoz intézett levele. »Datis alioqui literis — írja többi között — ad utrosque benignitate etiam aspersas, . . . quodque Eadem commisisset mihi, ne quid agerem quod esset praeter modum, utque potius lenitate sanandum, quam perendum perditum curarem.« i. m. 199. l.

A város és az őrség nem várta be tétlenül Ferdinánd rendeletét. Újlag Miksához fordultak, pártfogásáért folyamodva.¹⁾

Ez alatt Huszár Gál is kísérletet tett szabadságának visszaszerzésére. A polgárok és az őrség erőyes fellépése daczára, úgy látszik, nem bizott egészen a sikerben. Nem akarta tehát hatalmas ellenfelét, az egri püspököt végkép maga ellen ingeregni. Börtönéből két levelet intézett hozzá; védelmezte tanait, és magát a püspök »engedelmes fiának« írva, némi kilátást nyújtott megtérésére.²⁾ Még tovább vitte a színlelést Ruchanics Mátyás abaúji főesperes irányában, ki miután ismételve vitatkozott vele vallási kérdések iránt, azon véleményét fejezte ki Verancsics előtt, hogy Huszárt »mindenre a mi a katholika valláshoz tartozik, nehézség nélkül lehetne rábirni, ha szeliden és nyájasan bánnak el vele.«³⁾

Azonban Verancsics nem hagyta magát ily könnyen tévútra vezetetni. Jól ismerte ő a protestáns polemia minden fegyvereit. Az evangéliumra, a szent kánonokra való hivatkozást, és az általánosságban tartott phrasisokat le tudta szállítani kellő mér-

¹⁾ A *kassai tanácsnak* december 14-én, *Mágóchy* Gáspárnak ugyanazon napon, és a *kassai őrségnek* december 15-én Miksához intézett leveleik. Mágóchy többi között említi, hogy Huszár Gál »non ut S. C. Maiestatem maledixisset,« hanem prédikációiban gyakran imádkozott a király hosszú élete és országainak jóléteért. (Mindhárom levél eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

²⁾ *Verancsics* Huszár Gálhoz írt, alább említendő levelében mondja »Ubi ter per literas in omnibus obedientem filium imo etiam humillimum servum mihi polliceris, aliaque id genus satis multa scribis speciosa«. . . És feljebb mondja, hogy »ad tuas literas jam *vinas*« válaszol.

³⁾ *Verancsics* 1560. december 2-án kelt válasziratában említi: »Verum ubi Gallus Anaxius non damnat, ut ais, ecclesiasticas caeremonias, quae proficiscuntur ex fide; quodque non adeo contumeliose neque pertinaciter assertiones suas tueatur, . . . putesque illum ad omnia quae sunt religionis Catholicae non difficulter flecti posse, si humanitate lenitateque cum eo agatur. . .« (*Verancsics* munkái. VIII. 208. l. — Ezen *Ruchanics* Mátyást egynek tartom *Szerdahelyi* Mátyással, ki 1558-ban mint egri kanonok aba-újbáryi főesperes és mislyei prépost fordul elő, az 1868-ik évi egri schematismus lajstromaiban.)

tékökre. Figyelmeztette tehát Ruhanicsot, hogy ne elégedjék meg azokkal, hanem tegye föl Huszár Gálnak egyenesen a kérdést: elismeri-e az egyház tekintélyét, és hajlandó-e visszatérni kebelébe? ¹⁾

Ő maga atyai hangon válaszolt Huszár leveleire. »Mint hogy igéred, — írja többi között — hogy engedelmes fiunk és alázatos szolgánk fogsz lenni, sok egyéb szépet is írsz; mindezt örömmel fogadom, és a katolika egyházba való visszatérésed iránt jó reménységet táplálok, főleg mivel a szent kánonokat is idézed védelmedre. Ha mind ezt oly lélekkel teszed, a mint én óhajtom, meg vagy mentve. De félek, hogy nem úgy van.« ²⁾ Végre fölhevítta, hogy jöjjön hozzá Egerbe, hol zavartalanul és gyakran értekezhetnek. ³⁾

III.

Zay Ferencz főkapitány Huszár Gált az egész december hónap alatt szoros őrizet alatt tartotta. De karácsony ünnepén, a nemesség és a magyar katonák kérésére, megengedte neki, hogy azon házban, a melyben fogva volt, prédikációkat tarthasson.

Két nappal utóbb — december 27-én — Verancsics fölhevítta a főkapitányt, hogy a foglyot szállíttassa Egerbe. E czélból néhány szolgálja kíséretében kocsit küldött Kassára.

Zay haladéktalanul, még az nap este teljesíteni akarta a püspök kívánságát. A kapuzárás idejében, a kapunál őrt álló magyar katonákat magához rendelte. De midőn ezek az utczákon átvonultak, a nép között, mely ekkor, mint ünnepi nap estéjén nagyobb számban volt az utczákon, egyszerre elterjedt a hír, hogy Huszár Gált Egerbe szállítják. Erre a nép és a katonák zajlongva azon ház elé tódultak, melyben a prédikátor fogva tartatott. A kocsi már a kapu előtt állott. A nép letaszította a kocsist helyéről, bántalmakkal illette a püspök szolgálait, és a főkapitány ellen fenyegető kiáltásokat hallatott. A város bírójának és a tanács-

¹⁾ A fentebb idézett levélben.

²⁾ »Sed metuo secus id esse.«

³⁾ Verancsicsnak 1560. december 2-án Huszárhoz intézett levele. (Verancsics munkái. VIII. 206. l.)

soknak csak nagy bajjal sikerült a tömeget lecsendesíteni és szétoszlásra bírni. Huszár Gál fölhasználta e zavart, és észrevétel nélkül kimenekült börtönéből.

A főkapitány erről értesülvén, másnap reggel a város összes házáit át akarta kutatni, hogy a prédikátort ismét kézrekerítse. E végből magához hívatta a város tiszteit, és kérdést tett, vajjon hajlandók-e őt Huszár nyomozásában segíteni? Mire azt válaszolták, hogy mivel ez ügyben a királytól parancsot és utasítást nem nyertek, a főkapitány pedig ekkoráig megkérdézésök nélkül intézkedett: ők ezentúl sem akarnak ez ügyben vele karöltve működni.

Ekkor a városi tanácsnak hagyta meg, hogy kutassa föl a szökevényt és szolgáltatassa ki neki, szabadulásaért a tanácsra háritván a felelősséget; a minthogy mind ő, mind Verancsics azon nézetben volt, hogy a nép összecsendülését és zavargását a tanács idézte elő. Ez ellenben esküvel erősítette, hogy abban és a prédikátor menekülésében semmi része nem volt; hogy az utóbbinak holléte iránt, bár a polgárokat eskü alatt vallatta, semmi tudomása nincs.

Míg a tanács és a katonaság ismét Miksához fordultak, Verancsics Ferdinándnál a zavargás szerzőinek és részeseinek és a prédikátor kiszolgáltatására vonatkozó királyi rendeletnek kibocsátását szorgalmazta. ¹⁾

A király a kassai események megvizsgálására biztosokat

¹⁾ A kassai őrség 1560. december 28-án és a kassai tanács december 30-án Miksához intézett leveleiknek eredetije a bécsi titkos levéltárban. Ezek úgy szintén Verancsicsnak 1561. mártius 12-én Liszthi János veszprémi püspök és cancellárhoz intézett levele kiadva Verancsics munkái között. VIII. 217, 221, 249. ll. — A kassai zavargásról említést tesz Gyalui Torda Zsigmond napló-jegyzeteiben, melyeket Kovachich kiadott. (Scriptores minores. I. 114. l.) De egy sajtóhiba egészen kiforgatta a helyet értelméből. A nyomtatásban az áll, hogy a zavar támadott »ob concionatore[m] Gallum, quem *noluit* Capitaneus eo vesperere Agriam mittere.« Pedig »*voluit*« áll bizonyára az eredetiben. Ezen sajtóhiba vezette Szabó Károlyt is tévedésbe, midőn írja, hogy a nép lázongott a kassai kapitány ellen«, ki azon estve Huszár Gált *nem* akarta Egerbe elereszteni.« (i. h. 149.)

küldött ki. ¹⁾ Mily eredménnyel jártak el ezek küldetésökben, arról nincs tudomásunk. Annyi bizonyos, hogy Huszár Gál többé nem került sem Zaynak, sem Verancsicsnak kezeibe.

IV.

Huszár Gál Kassáról *Debreczenbe* menekült, hol 1561- és 1562-ben mint »száműzött kassai lelkész« tartózkodott. ²⁾

De már az 1562-ik év őszén a Dunán túl találkozunk vele *Komáromban*, hol kivált a csajkások körében szíves fogadtatásra talált, és többeket a város lakói közül a protestantismusnak megnyert. Itteni működése sem lehetett tartós.

Oláh Miklós, mihelyt megjelenéséről és hatásáról tudomást nyert, fölhívta a város bíróját és a csajkások kapitányát, hogy őt távolítsák el. Midőn pedig ez nem vezetett eredményre, Ferdinánd királyhoz és a katonai ügyek élén álló Károly főherceghez fordult. ³⁾

Károly főherceg 1563. elején parancsot bocsátott a komáromi vár kapitánya- és tiszttartójához, hogy Huszár Gált fogják el. Ezek a rendelet végrehajtását Nagy Istvánra a csajkások ka-

¹⁾ Erről említést tesz a városi tanács 1561. elején Miksához intézett levelében: »Dignetur . . . vel hoc saltem impetrare, ut Commissarii huius negotii causa expediti, quos adhuc esse Posonii intelligimus, revocentur.« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

²⁾ Szabó K. i. h. 150 és kk. 11. Az ekkoráig ismert adatok nem engedték meghatározni, hogy mikor hagyta el Debreczent, és hol működött azután. Komáromi prédikátorságáról csak a bécsi titkos levéltár iratai szólnak.

³⁾ Oláh Miklós 1563. jan. 17-én Ferdinándnak írja, hogy múlt év október 31-kán kelt levelében jelentést tett neki »de quodam Gallo haeretico sacramentario ac pessimo, sedicioso et tumultus excitatore, ac aliis multis damnatis erroribus addicto homine.« Azóta ismét panaszos leveleket vett Komáromból, hol prédikált és többeket megnyert »imo etiam . . . quodam modo cogeret.« Irt a bírónak és kapitánynak »ut haereticum illum in medio eorum non tenerent. Credo tamen meas ipsas literas parvi momenti apud ipsos futuras.« A király eszközölje eltávolíttatását. »Cogitare dignetur V. S. Maiestas quantum hic pessimus vir in diversis locis vagabundus malifecerit, et praesertim Cassoviae quantos tumultus excitaverit.« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)

pitányára bízták, a ki azonban az üldözöttek híveihez és pártfogóihoz tartozott, minélfogva lehetőségessé tette Huszár Gálnak, hogy Komáromból meneküljön. ¹⁾

Ekként negyedszer vette kezébe a vándorbotot. Hol talált ezután menhelyet, erről biztos adatok hiányoznak.

FRAKNÓI VILMOS.

¹⁾ *Károly* főherczeg 1563. február 17-én Gráczból Ferdinánd királynak írja, hogy vette Huszár Gál tárgyában február 7-én hozzá intézett, valamint Oláhnak egy korábbi levelét. Jelenti, »meque statim tunc arcis Comaromiensis Capitanco Martino Nidermair et prouisori eiusdem arcis, ut ipsum comprehendere debeant precepisse Etsi autem ex timore, quem e literis Strigoniensis dubio procul accepit, percusum (t. i. Gallum) vix in has partes rediturum arbitrer, tamen prefati duo satius esse putauerint hanc apprehensionem Stephano Nagh Nasadistarum Comaromiensium Capitanco committi debere, eidem et reliquis duobus rursum commisi, ut dictum Gallum, sive iam istic reperiatur, seu eo reuertatur, comprehendere et detentum, donec mandatum aliud acceperint, custodire debeant.« (Eredetije a bécsi titkos levéltárban.)